

ЧЕННЕЛІНГ ЯК ІНДИКАТОР ДИНАМІКИ ПОСТМОДЕРНОЇ РЕЛІГІЙНОСТІ: ФІЛОСОФСЬКО-РЕЛІГІЄЗНАВЧІ, КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ВИМІРИ

Розглянуто особливості ченнелінгу як феномену постмодерної релігійності, що сформувався в західному сегменті соціокультурного простору; специфіка ченнелінгу як культурної практики; підкреслено роль ченнелінгу як індикатора космізації культури.

Ключові слова: *теорія культури; ченнелінг; постмодерна релігійність; соціокультурний простір; езотеризм; космізація культури; культурна практика; позаземний розум.*

Рассмотрены особенности ченнелинга как феномена постмодерной религиозности, который сформировался в западном сегменте социокультурного пространства; специфика ченнелинга как культурной практики; подчеркнута роль ченнелинга как индикатора космизации культуры.

Ключевые слова: *теория культуры; ченнелинг; постмодерная религиозность; социокультурное пространство; эзотеризм; космизация культуры; культурная практика; внеземной разум.*

Is considered channeling as a phenomenon contemporary of religious, which was generated in western segment sociocultural of space; are specificity of channeling as complete cultural practice; the role of channeling as indicator spacing of culture.

Key words: *the theory of culture; channeling; contemporary of religious; sociocultural of space; esoterism; spacing; cultural practice; extra-terrestrial intelligents.*

Актуальність проблеми. У семантичному полі постмодерної культури дедалі помітного поширення набуває поняття «ченнелінг» — безпосередня калька з англійського channeling (від channel — «канал»). В українській і російській мовах уже існує певний аналог цього терміна — «контактерство»; проте термін «контакт» не є влучним для цього явища, оскільки його використання без певних застережень призводить до створення певної не тільки семантичної, але й сенсової невизначеності, перешкоджає чіткій демаркації принципово різних культурних практик. Процеси, які набувають поширення в сучасній глобалізованій семіосфері, є індикатором глибинної соціокультурної трансформації, яку зазнає людство. Ця трансформація супроводжується архаїзацією культури, поверненням тих форм, які, здавалося б, були подолані в процесі попереднього її розвитку. Водночас відбувається ослаблення раціоналізованих форм освоєння дійсності, — передусім, науки, яка протягом останніх кількох століть перетворилася на сенсоутворююче ядро європейської, а згодом і глобалізованої, культури. Зазначена обставина безпосередньо позначилася на постановці багатьох фундаментальних проблем, які перебували в дослідницькому полі не тільки соціогуманітарного і природничо-наукового,

але й техніко-технологічного пізнання. Серед них була і проблема буття позаземного розуму. Водночас зазнала неочікуваних трансформацій і релігія, яка в умовах ослаблення раціоналістичних домінант глобалізованої культури, як здавалося, набула «другого дихання» у світі, котрий почав дедалі більше ілюзорно уявлятися «постсекулярним». Але той своєрідний «магічний ренесанс», складовою якого є ченнелінг, потужна хвиля ньюейджерівської релігійності потенційно здатні поставити під сумнів подальшу долю багатьох традиційно-доктринальних релігій, що сформувалися в добу цивілізації. «Тінями майбутнього дня» нині стають угруповання «ченнелерів», що мають різну світоглядну спрямованість, засади формування, функціонування і відтворення.

У глобалізованому соціокультурному просторі сьогодення, його комунікативному сегменті ченнелінг набув потужної репрезентації, передусім, об'єднаннями послідовників, традиційною видавничою діяльністю, нарешті, як культурна практика не тільки пасивно відображений у Всесвітній Мережі, але й перетворив її на принципово нове поле власного відтворення.

На межі ХХ — ХХІ ст. в Інтернеті розміщуються сайти Духовної Групи Храм Вогняного Світла («Храм Огненного Света») [2]; відкритої групи Зоряний Шлях («Звёздный Путь»; Школа О. Даля) [3]; Групи Світла («Группы Света» (LightGroup); Москва, Росія) [5] та ін. Їх вивчення є самостійною міждисциплінарною науковою проблемою. Загальні й спеціалізовані сайти — важлива складова емпіричної бази дослідження ченнелінгу як цілісного соціокультурного феномену, в якому відбиваються суперечливі процеси космізації культури.

Одним із найзмістовніших російськомовних загальних сайтів, що намагається подати цілісну картину світобудови, притаманну ченнелінгу як релігійно-філософському вченню, є Російський канал до пробудження («Русский канал к пробуждению. Ченнелинг») [7] та ін. Становить інтерес, наприклад, і сайт ZetaTalk [9], який містить значний обсяг інформації, джерелом якої декларуються «Зети» (gray — сірі), — відповіді на запитання, поставлені їх емісаром Ненсі. Водночас у Всесвітній Мережі функціонують сайти, критично налаштовані щодо ченнелінгу й супутніх світоглядних форм; вони належать як релігійним організаціям [16], так і світським дослідникам [18].

Важливим джерелом для вивчення ченнелінгу, процесів, що відбуваються в його контексті, внутрішніх світоглядних засадах є часопис «Мировой ченнелинг: духовные сообщения», широко представлений у Мережі. Його сайт надає можливості ознайомитися не тільки з анонсами нових номерів, але й з архівами цього видання, що мають значний обсяг; нещодавно нові номери цього видання почали розповсюджувати і через Інтернет-магазин [4].

У вітчизняному соціокультурному просторі сьогодення набувають поширення книги із ченнелінгу, важливим джерелом яких є київське видавництво «СОФІЯ», що має також контакт-сайт, на якому

міститься інформація щодо історії самого видавництва, складовою якої є, зокрема, поширення ченнелінгу як культурної практики в українському сегменті світового глобалізованого соціокультурного простору; з 1991 р. за означеною тематикою надруковано 51 книгу (поряд зі спорідненою тематикою щодо астральних проєкцій, астральних мандрів, іншопланетного дао; космічної йоги; реінкарнації; Хронік Акаші тощо) [15]. З 1999 р. в Україні двічі виходила друком серія «Ченнелінг» (збірники I — XVI) [17], яка містила послання Старших Братів людства; тексти Лазариса; учення Михайла, присвячене онтологічним, космологічним питанням, зокрема, Першопричині, «вічній» проблемі співвідношення духу і матерії, реінкарнації, кармі, різноманітним видам життя, еволюції, планам буття, колективним істотам Космосу тощо.

Ченнелінг як багатовимірний соціокультурний феномен, що є складовою ньюейджерівської релігійності, привертая певну увагу як рефлексууючих прибічників учення або його симпатиків, так і фахівців різних галузей гуманітарної думки — культурологів [24], філософів і публіцистів [8; 17; 26]¹, релігієзнавців і теологів [1; 11], психологів, обговорюється на конференціях із психіатрії [22], про нього пишуть журналісти, блогери [9] та ін.

Дослідники сучасного «екзо-езотеризму» поділяють феномени, що утворюють цілісний культурний ряд, до якого входить ченнелінг, на три основні категорії (поряд з популяризаторами стародавніх езотеричних традицій, містицизму й окультизму, а також авторськими духовно-практичними системами, створеними шукачами духовної реалізації у ХХ ст.). Саме до них як важливі, ледве не провідні, «входять нові одкровення від вищих духовних сутностей, що передаються через посередників-провідників під час сеансів ченнелінгу» [10, с. 39, 40].

За джерелом інформації, що передається ченнелерами, всередині цього напрямку можна виокремити три підгрупи: одна з них репрезентована посланнями представників вищих космічних цивілізацій: Кассіопеї, Плеяд, Сиріусу, які є показниками, індикаторами процесів космізації сучасної культури, друга — ученнями «Піднесених Учителів», репрезентованих махатмами, відомими з теософії, вчення Агні Йоги тощо. Нарешті, третю категорію джерел складають безтілесні сутності, серед яких є й ті, хто називає себе ангелами, а також безіменні духи; її «неспеціалізований» характер, невизначеність складу акторів відкривають простір для містико-релігійної креативності як близького, так і віддаленого майбутнього.

Мета дослідження. Структурування феномену ченнелінгу відбувається протягом останньої чверті ХХ ст. У цьому контексті становить інтерес вивчення специфіки процесів космізації в повідомленнях

¹ Поряд з паперовою версією цікавого дослідження Р. Т. Керролла існує і мережева, адаптована до реалій пострадянського соціокультурного простору [18]

ченнелерів, що належать до першої, другої, а також третьої підгруп, яка відбиває суттєві ознаки як ньюейджерівської релігійності, так і механізми культуротворення в добу глобалізації.

Дослідження генези ченнелінгу в сучасній формі дозволяють з'ясувати механізми культуротворення, які функціонують у підвалинах нової, ньюейджерівської релігійності. Насамперед, ченнелінг віддзеркалив суперечливі процеси, пов'язані із сайєнтифікацією і космізацією культури [24]. Протягом другої половини ХХ ст. в контексті функціонуючої наукової картини світу відбувається тривали, надто складний процес трансформації філософської концепції позаземного розуму в конкретно наукові уявлення про позаземні цивілізації, методичку й методологію їх пошуків і зв'язку з ними, що мають операційну спрямованість і утворюють певний соціокультурний кластер, який має неабияку філософсько-антропологічну «навантаженість», — «*PP — ПЦ — СЕТІ — SETI — МЕТІ — СЕТІ*» [20; 23]¹.

Водночас сайєнтифікація і космізація культури доби пізнього модерну, у свою чергу, зумовили виникнення нових, зокрема релігійно-філософських, езотеричних, проєкцій фундаментальної проблеми буття позаземного розуму. Ці проєкції, з огляду на кліповий характер культури постмодерну, створюють численні фрактальні структури, розгалуження, «мости», «вузли», несподівані «перетинання», які відображають фундаментальні закономірності розвитку культури. У збуреному соціокультурному просторі, сама метрика якого перебуває в динаміці, відбувається іноді парадоксальне фокусування трендів розвитку культурних практик різної філософсько-світоглядної природи; власне, одним з наслідків цього є і ченнелінг, який посідає помітне місце серед форм релігій «*Нової Ери*».

Критично налаштовані блогери підкреслюють «компенсаторність» ченнелінгу щодо розвитку сучасної науки. «Міфологія нашого часу будується на ідеї, — зазначає В. Фатюшин, — у яку глибоко вірував загал: космос населений іншими розумними істотами. А якщо вони опанували техніку міжзоряних перельотів, то вони є расою більш розвинутою в порівнянні з нами. На спроби знайти «братів по розуму» в глибинах простору витрачаються велетенські кошти. І якщо фізично вчені не змогли здобути доказів, які визнала б уся

¹ Його чинниками є проблеми, що позначаються відповідно: PP — позаземний розум; ПЦ — позаземні цивілізації; СЕТІ — від англ. Communication with Extra-Terrestrial Intelligents — зв'язок з позаземними цивілізаціями; SETI — від англ. Search for Extra-Terrestrial Intelligents — пошук позаземних цивілізацій; МЕТІ — від англ. Messaging to Extra-Terrestrial Intelligence — послання позаземним цивілізаціям — спроби передачі міжзоряних послань від людства ймовірним розумним істотам за межами Сонячної системи; врешті-решт, повернення до старого скорочення на новому рівні і з принципово новим змістом, СЕТІ — від англ. Contact with Extra-Terrestrial Intelligents — контакт з позаземними цивілізаціями.

планета, то психічні контакти з інопланетянами спостерігаються постійно. Але насправді ніхто не знає, з ким спілкуються контактери. Наскільки відповідає істині інформація, яку ми отримуємо: вона варіюється від повного марення (може, саме воно є істиною?) до свідчень, що цілком походять на правду» [16]. Відсутність реального контакту з іншими носіями розуму, вкрай важливого для самоусвідомлення людини, для розуміння її місця у Всесвіті (про що у свій час переконливо говорив К. Г. Юнг), компенсується імагінативним конструюванням потенційних співбесідників; різноякісність земних акторів цієї діяльності призводить до невизначеності її кінцевих результатів.

Процеси космізації ченнелінгу як релігії «Нової Ери» розгорталися вкрай нерівномірно, що не в останню чергу зумовлено соціокультурним контекстом його формування і подальшого відтворення. Визначальним у ньому є передусім світ повсякденності, який оточує пересічну людину постіндустріального, інформаційного суспільства. Буття постмодерної особистості в цьому суспільстві, соціумі визначає її переважне перебування в стані «екзистенційної нерівноваги»¹.

Основи ченнелінгу як цілісної культурної практики сучасності, зазвичай, пов'язують із діяльністю письменниці Джейн Робертс (1929 — 1984), яка стає «каналом» для однієї із «сутностей», відомої в «контактерській» субкультурі під ім'ям Сетх [8, с. 216]. Її поступове входження до ченнелінгу відбулося у вересні 1963 р. Створюючи черговий вірш, вона зазнала відчуття відокремлення свідомості від тіла. У цьому стані вона усвідомила ідеї, які не обмежувалися її інтересами і вражали своєю незвичністю. Після повернення в тіло виявилось, що всі ці нові ідеї вона несвідомо занотувала на папері; здійснилося те, що свого часу дістало назви автоматичного письма. Записи навіть мали заголовок: Психічний всесвіт як ідейна конструкція². Джейн Робертс пройшла шлях від використання т. зв. «дошки уїджа», яка була, зазвичай, невід'ємним атрибутом гадань і проведення спіритичних сеансів,

¹ У цьому стані космічні чинники не є визначальними, але присутність яких у світі повсякденності невпинно розширюється. Свідченням цього є та вакханалія з «кінцем світу за календарем майя», яку штучно підтримували і роздмухували за всіма правилами психологічної війни в глобалізованих ЗМІ протягом усього 2012 р.

² Учення Сетха відобразилося в книзі «Говорит Сетх» [18, кн. VI].

до трансового ченнелінгу¹. У стані глибокого трансу змінювався навіть її голос — він набував дивного акценту, оскільки її устами починав говорити Сетх. Це є певною підставою вважати, що в підвалинах ченнелінгу опинився феномен, відомий психологам, психіатрам, а також тим, хто професійно вивчав претензії на паранормальне, — феномен «множинного «Я».

На відміну від пізніших ченнелерів, Джейн Робертс ніколи не прагнула визнання і не брала грошей за проведення сеансів зі спілкування з позалюдськими сутностями. Після її смерті із Сетхом контактували й інші земні «канали». Комбінаторика культури кризового модерну продовжувала працювати, внаслідок чого вчення Сетха, яке тлумачило численні світоглядні, філософські, філософсько-релігійні, історико-релігійні проблеми (багатовимірність особистості людини та її одночасне існування на різних планах буття, природу реінкарнації, особистість Христа, тощо), набуло подальшого розвитку.

З точки зору феноменології означених процесів становить інтерес історія одного з акторів ченнелінгу в сучасній формі — Джудіт З. Найт (уродженої Хемптон, або Джудіт «Зебри» Найт), яка не випадково знайшла численні мережеві «відлуння» [12; 13]. У субкультурі ченнелерів, яка склалася в останній чверті ХХ ст., своєрідний окультний «тандем» Джудіт З. Найт і її «сутності» — Рамтхи, — вважається найвідомішим. Численні звернення до історії цього «тандема», що належить до третьої підгрупи «каналів» (на тлі буденності, побутовості контексту події), певною мірою ускладнюють розуміння механізмів відтворення постмодерної, ньюейджерівської релігійності.

Отже, Джудіт З. Найт була пересічною американською жінкою, матір'ю двох синів, котра розлучилася із чоловіком і проживала в різних містах Америки. У 1977 р. вона вдруге вийшла заміж і захопилася таємничими властивостями пірамід. Одного дня разом із новим чоловіком вона майструвала нові пірамідки для збереження продуктів і надягла одну з них собі на голову. Зненацька перед нею постала людина, яка представилася Рамтхою, Просвітленим. Він був високого росту, весь сяяв. Прибулець розмовляв із Джудіт протягом усього дня. Після цієї зустрічі жінка почала вивчати окультні науки, які, згідно зі свідченням Є. І. Парнова, перетворилися на вагону

¹ Про «дошку уїджа», її походження, окультні технології роботи з нею докладно розповідає Р. Т. Керрол [8, с. 166-167]. Одним зі свідчень поширення означених окультних практик у західному сегменті глобалізованого соціокультурного простору, що перебували у підвалинах ченнелінгу, є твори масової культури. Прикладом може слугувати, зокрема, трилер «Відьмина дошка» (США-Канада; 1995; Реж. П. Сватек; у ролях: Д. Нерман, Л. Ламбер, С. Сміт, Д. Сарразин). Молоде подружжя Філдз познайомилося із своїм літнім сусідом Френсисом Уетманом, який розповів їм про своє захоплення чорною магією та спирітизмом і навіть продемонстрував дію згадуваного «відьминого столика», або «відьминої дошки». І, відповідно до вимог жанру, наступного ранку дивного сусіда знайшли мертвим...

складову світу повсякденності західного сегмента інтернаціоналізованого соціокультурного простору останньої чверті ХХ ст. Коли вона опанувала методики ченнелінгу, то перетворилася на постійний канал для Рамтхи, якого вона називала «свідомістю». Джудіт дізналася багато цікавого від свого нового знайомого, зокрема те, що він народився 35 тис. років тому на нині затопленому морем континенті. Запропонована автобіографічна «складова» також цілком відповідає тематиці, сюжетам парадоксографічного сектора культури, елементами якого є численні паракультурології (містична атлантологія, історії «континенту Му», палеовізитологічні концепти «теорії стародавньої астронавтики» тощо).

Міфологічний космізм, у якому людина є свідком геологічних катаклізмів, битв різних рас і народів, окультні ідеї, розмита традиційно-доктринальна релігійність, притаманна Новому Світові, ньюейджерівська релігійність, образи кінематографа, наукової й ненаукової («фентезі») фантастики — усе це стає тлом і водночас активними факторами відтворення найдивовижіших побудов ченнелінгу. Їх поширення відбувається на тлі втрати критичності масової свідомості західного суспільства, цілеспрямованого блокування раціоналістичних підходів до соціальних реалій, буяння маніпулятивних технологій. Незважаючи на те, що численні пророкування Рамтхи виявилися хибними, це не перешкодило Джудіт З. Найт заснувати так звану Американську гностичну школу і брати плату за навчання в ній. Комерціалізація — іноді гарячкова і прямолінійна, — нових культів наприкінці 70-х — початку 80-х рр. ХХ ст. стає також їх суттєвою ознакою.

Отже, в діяльності Джудіт З. Найт (як і її попередників) позначилася важлива закономірність розвитку культури як такої [21]. Тренд її розвитку, що стає домінантним (або субдомінантним) у ту чи іншу епоху, в тому чи іншому сегменті, впливає на геометрію соціокультурного простору, «викривляє» її. Унаслідок цих змін він стає точкою фокусування, точкою «збірки» інших трендів, утворення певного кластера. Внаслідок цього помітно посилюється часова далькочдія сформованого тренда, яка може сягати далеко за часові межі плинної епохи. Тренди, які дедалі активніше починають взаємодіяти з новою домінантою, входять до її «русла», є або послабленими, або частково автономними. В останньому разі вони можуть певний час співіснувати з майбутньою домінантою в стані явної чи латентної конкуренції, вони не перетворюються на домінанту внаслідок випадкових причин, загальної непередбачуваності, невизначеності в роботі комбінаторного механізму культури, а їх «русло» починає руйнуватися.

Важливим кроком у напрямі космізації ченнелінгу стає так звана Система Михайла [17, кн. VII, XIII], яка є одним із учень сьогодення, що репрезентує його як цілісний соціокультурний феномен. Система Михайла являє собою практику спілкування з колективною істотою,

яка складається з 1050 душ, — на кшталт носія колективного розуму планети Палладор з відомого науково-фантастичного оповідання А. Кларка «Рятувальний загін» [6]. «Складові» цієї істоти, її «особистісні елементи» колись жили на фізичному плані, а тепер відійшли в план казуальний, звідки надсилають своє вчення землянам. Душі користуються ім'ям Михайла — це ім'я останнього фрагмента, що жив на Землі. Їх учитель — Безкінечна Душа. Наприкінці XX ст. Система Михайла, своєрідне модифіковане до невпізнання відлуння неоплатонізму, набула численних послідовників. Виникають нові «канали Михайла», випускаються книги і касети з інформацією про Систему, вона репрезентована мережевими ресурсами [22].

Висновки. У глобалізованому соціокультурному просторі взаємодіють тренди різноспрямованої світоглядної природи, репрезентовані різними культурними практиками, які по-різному позиціюються щодо сенсоутворюючого «ядра» культури. Так, з одного боку, спостерігається поширення окультурюючих практик, зростання «екзотеризму», ньюейджерівської релігійності, які починають визначати навіть світ буденного, а з іншого, — відбувається докорінна зміна моделі світобудови, що є наявною в підвалинах сучасної культури, основні складові якої перебувають за «порогом розпредмечуваності» пересічного сучасника. Ці зміни відбиваються, зокрема, і в контексті ченнелінгу, який таким чином перетворюється на одне зі світоглядних «чарівних дзеркал», яке ілюзорно дозволяє надати людиносумірності принципово людинонесумірному світові. Тому в структурі ченнелінгу як цілісної релігійно-філософської системи починає помітно зростати питома вага першої підгрупи свідчень, репрезентованих «посланнями» представників вищих космічних цивілізацій. Самі прибічники ченнелінгу констатують, що останніми роками дедалі більше інформації й енергії надходить на Землю від «сутностей», котрі презентують себе як мешканців інших планет, зірок і навіть сузір'їв.

Ченнелінг, як помітний феномен релігій ньюейджерівського напрямку, підпорядковується загальним закономірностям культуротворення. Тренд, який створюється ним у соціокультурному просторі, репрезентований мережею артефактів різної природи — групами ченнелерів, семінарами, публікаціями, мережевою активністю тощо. Але для перетворення окремого тренду розвитку культури на доміную чи субдоміную в тому чи іншому локусі соціокультурного простору потрібне формування власної «соціокультурної ретроспекції», репрезентація себе як феномену, який є завершенням змістовного, загально визнаного «культурного ряду». Таке «обертання у минуле» — умова забезпечення і далекодії тренда в хронотопі культури, є запорукою пролонгації його як цілісної культурної практики вже за межами плинної епохи. Динаміка процесу розгортання ченнелінгу в глобалізованому соціокультурному просторі свідчить про те, що з кожним роком все більше з'являтиметься як послань «іззовні», так і «каналів» для їх трансляції.

Список літератури

1. Добрина Н. А. Ченнелинг. Помощь Высших сил [Электронный ресурс] // Электрон. текст. дан. [Б.м.], Фикшнбук, 2009. URL: http://fictionbook.ru/author/litagent_ripol/chenneling_pomosh_viysshih_sil/read_online.html?page=1-12 (дата звернення: 20.12.2012). — Назва з екрану.
2. Духовная Группа «Храм Огненного Света» [Электронный ресурс] // Электрон. текст. дан. [Б.м.], 2012. URL: <http://www.xoc2012.narod.ru/> (дата звернення: 27.11.2012)
3. Звёздный Путь. Открытая группа. [Электронный ресурс] // Электрон. текст. дан. [Б.м.], 12. 04. 2011. URL: <http://subscribe.ru/group/zvyozdnyij-put/361465/> (дата звернення: 22.11.2012). — Назва з екрану.
4. ИНТЕРНЕТ-МАГАЗИН журнала «МИРОВОЙ ЧЕННЕЛИНГ: духовные сообщения» [Электронный ресурс] // Электрон. текст. дан. [Б.м.], 1/08/2012. URL: <http://www.magnituduha.info/archives/3523> (дата звернення: 23.12.2012). — Назва з екрану.
5. История создания Группы Света (город Москва, Россия) [Электронный ресурс] // Группа Света 2010-2012. Электрон. текст. дан. [Б.м.]. URL: <http://http://light-group.info/about.html> (дата звернення: 23.12.2012). — Назва з екрану.
6. Кларк А. Спасательный отряд / А. Кларк // Библиотека современной фантастики в 15 томах. — Кларк А. Большая глубина. Рассказы. — М. : Молодая гвардия, 1966. — Т.6. — С. 205-233.
7. Карта сайта «Русский канал к пробуждению. Ченнелинг» [Электронный ресурс] // Русский канал к пробуждению. Ченнелинг. Электрон. текст. дан. [Б.м.]. URL: <http://rchannel.chat.ru/sitemap.htm> (дата звернення: 23.12.2012). — Назва з екрану.
8. Кэрролл Р. Т. Энциклопедия заблуждений: собрание невероятных фактов, занимательных обманов и опасных поверий / Роберт Т. Кэрролл; Пер. с англ. — М. : Издательский дом «Вильямс», 2005. — 675 с.: ил.
9. Лесовский М. ZetaTalk [Электронный ресурс] // Архив TarraNova. Электрон. текст. дан. [Б.м.], 1999. URL: <http://tarranova.lib.ru/authors/t/trofimov/son01.htm> (дата звернення: 20.12.2012). — Назва з екрану.
10. Мистико-эзотерические движения в теории и практике. Проблемы интерпретации эзотеризма и мистицизма: Сб. материалов Третьей международной научной конференции / С. В. Пахомов (ответственный редактор); Ю. Ю. Завгородний, С. В. Капранов. — СПб.: РХГА, 2010. — 288 с.
11. Питанов В. Окультизм и псевдооздоровительные практики. Ченнелинг: «канал» или «сточная канава»? [Электронный ресурс] / Виталий Питанов // Миссионерско-аполлогетический проект «К истине». Электрон. текст. дан. [Б.м.], 2001-2011. URL: http://www.k-istine.ru/occultism/occultism_pitanov-02.htm (дата звернення: 05.08.2012). — Назва з екрану.
12. Рамта. Переправа через реку [Электронный ресурс] формат .doc, 37 стр., с иллюстрациями, размер архива - 550 Кб // Библиотека познавательной литературы и развивающих статей. Электрон. текст. дан. [Б.м.], [Б.г.]. URL: <http://ezocat.ru/index.php/chenneling-bc/2414-ramta-pchr> (дата звернення: 26.12.2012). — Назва з екрану.
13. Re: Ченнелинги из инета [Электронный ресурс] // ФОРУМ ПЛЕЯДЫ / СТОЖАРЫ. Электрон. текст. дан. [Б.м.], 2000, 2002, 2005, 2007. URL: <http://pleiadesstozhary.4admins.ru/viewtopic.php?f=30&p=631> (дата звернення: 26.12.2012). — Назва з екрану.

14. Учение Михаила. Сетевая версия книг «Ченнелинг VII» и «Ченнелинг XIII» [Электронный ресурс] // Русский мини-сайт. Andriy Kostenko, 1999. Электрон. текст. дан. [Б.м.], Обновлено 8 сентября 2007. URL: <http://www.green-door.narod.ru/micmain.html> (дата звернення : 21.12.2012). — Назва з екрану.
15. Учения Новой Эры. > Ченнелинг [Электронный ресурс] // ИД «София». Электрон. текст. дан. [Б.м.], 2002-2012. URL: <http://sophia.ru/cat/cat34/list6.html> (дата обращения: 26.12.2012) (дата звернення: 26.12.2012). — Назва з екрану.
16. Фатюшин В. Осторожно: Ченнелинг! [Электронный ресурс] Владислав Фатюшин // Мир Анубиса «Аномальные новости». Электрон. текст. дан. [Б.м.], 2001-2011. URL: <http://anubis.sokrytoe.com/7696-ostorozhno-chenneling.html> (дата звернення : 24.12.2012). — Назва з екрану.
17. Ченнелинг. Энциклопедический словарь . 2009. [Электронный ресурс] // Словари и энциклопедии на Академикe. Электрон. текст. дан. [Б.м.], 2000-2010. URL: <http://www.ic.academic.ru> (дата звернення: 05. 08. 2012). — Назва з екрану.
18. Ченнелинг [Электронный ресурс] // Энциклопедия заблуждений. — Библиотека Скептика. Электрон. текст. дан. [Б.м.], Февраль 14, 2012. URL: <http://skepdic.ru/chenneling> (дата звернення: 02.12.2012). — Назва з екрану.
19. Ченнелинг I — XVI. Галактическая Семья: [сб. материалов]; Пер. с англ. : С. Грабовецкий, В. Ижакевич, И. Митрофанова. — К.: «София», 1999.
20. Щедрин А. Т. Поиск внеземных цивилизаций как глобальная проблема современности / А. Т. Щедрин // Матеріали міжвузівської наук.-практич. конфер. для студ. і молодих науковців «Україна і світ: політичні, економічні та культурологічні питання» (22 грудня 2011 р.) Частина I. — X. : ПВНЗ Ін-т сходознав. і міжнар. відносин «Харківський колегіум», 2012. — С. 59-64.
21. Щедрин А. Т. Социокультурное пространство: топология, структура, динамика изменений / А. Т. Щедрин // Культурологія та со-ціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку : ма-теріали міжнар. наук. конф., Харків, 22-23 листопада 2012 р. [ред. кол. В. М. Шейко та ін.].— X. : ХДАК, 2012. — С. 74-75.
22. Щедрин А. Т. Телепатические «контакты» с innymi мирами или синдром Кандинского — Клерамбо? / А. Т. Щедрин // Психиатрия и религия на стыке тысячелетий. Сборник научных работ Харьковской медицинской академии последипломного образования и Харьковской областной клинической психиатрической больницы № 3 (Сабуровой дачи). Под общ. ред. П. Т. Петрюка и Р. В. Брагина.— X., 2006. — Том 4. — С. 121-122.
23. Щедрин А. Т. Феномен «Мовчання Неба» / А. Т. Щедрин // Філософська думка. — К., 2008. — № 3. — С. 47-61.
24. Щедрин А. Т. Ченнелинг: метаантро-пологические установки как показатель космоиза-ции религиозного сознания / А. Т. Щедрин // Роль науки, релігії та суспільства у формуванні моральності особистості. Релігійні цінності як фактор формування соціальної ідентичності. Матеріали XXVIII Міжнар. наук-практич. конф. 26 листоп. 2010 г. — Донецьк, 2010. — С. 35-39.

Надійшла до редколегії 15.01.2013 р.